

tekende heeft als redacteur van *DNK*, dat immers zijn grenzen wat verder in de twintigste eeuw gaat verleggen, met interesse kennis genomen van de door de onderzoekers gestelde terminus a quo ($\pm$ 1850) en terminus ad quem ($\pm$ 1925). De eerste lijkt rijkelijk vroeg, al heeft dat tot voordeel dat het begin van het eigenlijke verzuilingsproces des te duidelijker naar voren zal springen. De laatste is alleszins verdedigbaar, omdat de *verzuiling* dan in haar produkt, de *verzuildheid*, is overgegaan. Bovendien begint de weerstand, die tot dan toe zo goed als geheel van buiten de zuilen kwam, heel schuchter ook een interne aangelegenheid te worden. Over de betekenis en de rol van de kerken vindt men in deze publicatie niet veel expliciets. Toch lijkt het me noodzakelijk dat kerkhistorici die bij de afzonderlijke kerkgenootschappen sterk verschillende oordelen óver, participatie áán en omgekeerde beïnvloeding dóór de verzuiling als vrucht van hun studie binnenbrengen. Men denke bijvoorbeeld alleen maar aan de theologische en ecclesiologische legitimeringen, sublimeringen én bestrijdingen van het verschijnsel. Geroepenen weten tot wie ze zich kunnen wenden. Onderzoekers die zich in het bijzonder op de katholieke zuil willen richten, kunnen zich ook oriënteren bij het Katholiek Documentatie Centrum (KDC, Erasmuslaan 36, 6526 GG Nijmegen), dat een onderzoeksproject heeft lopen rond 'Het georganiseerde katholicisme in Nederland'. Blom en de zijnen hebben toegezegd dat zij zo min mogelijk overlappend en zo veel mogelijk elkaar aanvullend werk willen laten doen. De tweede hierboven genoemde uitgave, waarbij het KDC nauw betrokken was, handelt over het omgekeerde proces. Ze wil inzicht geven in hetgeen er in Nijmegen via verschillende, nauw met elkaar samenhangende onderzoeksprojecten wordt gedaan om de oorzaken en vormen van de ontzuiling te analyseren. Begrijpelijkerwijs staat de katholieke zuil centraal, maar die wordt geplaatst in een dusdanig brede context, dat het onderzoek van belang moet worden geacht voor de bestudering van de nationale samenleving. Het leeuwedeel wordt verzorgd door sociologen terwijl het bovendien een periode geldt die buiten het werkterrein van *DNK* valt. Niettemin zullen zij die de verzuiling bestuderen niet zonder de resultaten van dit onderzoek kunnen. In het perspectief van de ontzuiling worden immers de factoren die tot zuilvorming hebben geleid inzichtelijker. Wie dit mocht betwijfelen, dient te bedenken dat bij ieder historisch onderzoek het heden, zij het dikwijls onbewust of onbereflecteerd, meespeelt. Bewustwording en reflectie op het eigen uitgangspunt doen de geschiedwetenschap op zijn minst geen kwaad.

J. A. Bornewasser

41

Paul Estié, *De stichting van een kerkgenootschap. Ontstaan en aanvaarding van het Algemeen Reglement van 1818 voor het bestuur der Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden*. Amsterdam (Rodopi B.V.) 1982, 270 blz. f 30,—.

Over het ontstaan en de aard van het Algemeen Reglement voor de Nederlandse Hervormde Kerk (1816), dat meteen haar naam bepaalde, zijn we goed ingelicht door de veertig jaar oude, klassiek geworden dissertatie van J. C. A. van Loon. Voor het soortgelijke reglement dat in 1818 de Evangelisch-Lutherse Kerk structureerde, moesten we het doen met algemene, verouder-